

ASPECTE ALE VOCATIVULUI LA NIVEL DIALECTAL. SUBSTANTIVUL FEMININ ‘SOACRĂ’

MARA IULIANA MANTA

1. Propunem o analiză morfologică a termenilor referitori la ‘soacră’ în cazul vocativ, pe baza listei de referință realizate de autoare în colaborare cu Mihaela Morcov, în cadrul proiectului de cercetare *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. *Sinteză*), Vol. III (în curs de elaborare), coordonat de Nicolae Saramandu. Din colectivul de lucru fac parte: Manuela Nevaci, Ionuț Geană, Carmen-Irina Floarea, Mihaela Morcov, Carmen Radu, Daniela Răuțu, Mara Iuliana Manta. Lista reunește materialul dialectal din cele opt atlase lingvistice regionale și din materialul inedit pus la dispoziție de autorii altaselor lingvistice regionale.

2. Caz al adresării, vocativul respectă indicarea explicită de către locutor a alocutorului, ca destinatar al mesajului imperativ, al celui asertiv sau al celui interogativ (Cf. GALR 2008: 72). Substantivele comune care au vocativ sunt, cu precădere, nume personale generice (bărbat, femeie, fată etc.), nume de rudenie sau cuvinte indicând relații interpersonale. Numărul mare de forme, ca și frecvența folosirii lor pentru clasa numelor de rudenie s-ar putea explica prin sensibilitatea specială a limbii române față de categoria animatului (Cf. DSL 1997 : 573).

Vocativul se marchează obligatoriu prin intonație, marca desinențială dublând-o pe cea suprasedimentală, atunci când apare. Caracterul specific al acestei intonații este dat de faptul că accentul vocativului este muzical și de intensitate (silaba accentuată a vocativului este rostită pe un ton mai înalt decât celelalte), pe când cel de la nominativ este doar de intensitate (Cf. Vasiliu 1956: 8).

Pentru substantivele feminine, româna a împrumutat o desinență din slavă (-o), concurată de cea de la nominativ (-ă), tendința limbii fiind de folosire a formelor de vocativ identice cu cele de la nominativ. Astfel, dintre desinențele femininelor la singular (-ă, -o), doar -o este proprie vocativului¹. Preferința pentru o anumită desinență este discutată de I. Coteanu din perspectivă morfologică, dar și din cea pragmatico-socială. Aceste condiții justifică apariția a două sau trei forme de vocativ pentru același termen: *s^oăcră/ soăcro, mămă/ mămo/ măma* etc.

3. Lista de cuvinte care desemnează la nivelul graiurilor dacoromâne gradul de rudenie stabilit prin căsătorie între mama unuia dintre soți cu celălalt soț reunește, în cazul vocativ, următorii termeni principali, cu variantele morfologice și/sau fonetice:

¹ Desinențele sunt condiționate nu numai de structura substantivului la care se adaugă, ci și de starea de spirit și de gradul de familiaritate dintre cel care îl utilizează și cel căruia îi e adresat (Coteanu 1990:243).

s^ʷácră, soácro, máma, mámo, máma, máma s^ʷácră, mămică/ mamică, múmă, múmo, mă ță. Analiza noastră se referă, în principal, la acești termeni, dar face referiri și la cei care nu formează arie lingvistică sau care apar ca al doilea și al treilea răspuns, termeni cu relevanță pentru realizările vocativului la nivel dialectal.

Termenul moștenit din latină, *soacră*, este, în general, cunoscut pe întregul teritoriu al dacoromânei; vocativul este omonim cu nominativul în cele mai multe puncte cartografice, fiind marcat la nivel suprasegmental. Marca suprasegmentală este dublată, în unele cazuri, de interjecții de interpelare care accentuează intensificarea chemării: *măi soacră* (cinci puncte în Crișana), *mă ~* (un punct în Banat). Interjecția *hă~/hă~* însoțește frecvent substantivul în vocativ, în Crișana (două puncte) și în Maramureș (paisprezece puncte); distingem, astfel, trei modalități de realizare a vocativului: cu păstrarea accentului de la nominativ, în Crișana și în Maramureș (*hăi s^ʷácră*); cu deplasarea accentului pe desinență (*hăi s^ʷácră*²), exclusiv în Maramureș; cu accentuarea celor două lexeme din structură, în Crișana (*hăi s^ʷácră*).

Deși exprimă un grad redus de politețe³ în raport cu alte interjecții, interjecția *făi* este folosită în Muntenia (un punct), ca formă de întărire a gradului de rudenie și de marcarea a politeții pozitive. În Transilvania (un punct), interjecția urmează vocativul (*s^ʷácră-ăi*) ca în subdialectul moldovean.

Câteva structuri de vocativ conțin adjectivul posesiv (*s^ʷácră-mă*), marcă de întărire a gradului de rudenie. În punctul cartografic 861 din Muntenia, desinența de vocativ *-o* apare la forma pronominală iar substantivul are forma omonimă cu nominativul: *soácră-măo*. Structura *s^ʷácră drágă* (din punctul 159, în Crișana) este o formă a politeții pozitive.

Cu desinența specifică pentru vocativ, lexemul apare rar, în patru puncte din Banat și în două din Transilvania: *s^ʷácro*; forma este înregistrată, de asemenea, într-un punct din Transilvania, ca al doilea răspuns. Prin urmare, preferința pentru formele de vocativ omonime cu nominativul este întărită și prin celelalte răspunsuri.

Cel mai răspândit apelativ este *mamă*, în forma omonimă cu nominativul. Spre deosebire de *soacră*, termenul este însoțit de interjecții (*ăi/hăi*)⁴, cu/fără forme aglutinate, în Moldova și în Bucovina, constituind o particularitate a subdialectului moldovean. În privința elementului suprasegmental, identificăm patru situații: substantiv – interjecție (*mámă hăi* punctul 610 în Moldova), substantiv–interjecție cu accent secundar (*mám-ă~* punctul 496 în Bucovina), substantiv–interjecție, cu deplasarea accentului la final (*mam-ă~* punctul 598 în Moldova); întărirea vocativului prin asocierea cu imperativul: [*vini-ŋc^ʷá*] *mam-ă~* (punctul 548, în Moldova).

² Aceste forme cu deplasarea accentului au valoarea unei trăsături dialectale pertinente pentru Maramureș (Tratat 1984: 333).

³ Pentru subdialectul muntean, *mă* și *măi* exprimă un grad mai înalt de politețe față de alte interjecții; nuanțările semantice apar și în cazul interjecției *fă* (*făi*), vorbitorii făcând deosebire între adresarea față de cineva apropiat (soție, fiică) și o femeie străină (*ibidem*: 185).

⁴ În nordul și centrul subdialectului moldovean, vocativul numelui personal este însoțit de interjecția *hăi* (*ibidem*: 219).

Formele de vocativ cu desinență proprie ale lexemului *mamă* formează arie morfologică în Banat cu extindere în Transilvania (punctul 403): *mámo*. Trăsătura este marcă distinctivă a acestei zone, având în vedere formele înregistrate la al doilea și la al treilea răspuns. În punctul 97 din Banat, marcarea desinențială este dublată de accentul secundar *mámò*, marcând intensitatea apelării. În aceeași zonă, apare forma cu articol hotărât *máma* (patru puncte), cu implicare pragmatică.

Substantivul compus *mámă s^ꞛácră* este folosit ca apelativ pretutindeni în dacoromână, marcat suprasedgmental. Variația formelor este dată de flexiunea primului sau a celui de-al doilea element component. În Crișana (cinci puncte) și în Muntenia (trei puncte) apar forme în care primul lexem este articulat cu articol hotărât *máma s^ꞛácră*; în Muntenia (un punct), flexiunea apare la al doilea termen, cu desinență specifică pentru vocativ: *mámă s^ꞛácro*. Atipică este forma cu ambele substantive articulate (al treilea răspuns, un punct din Dobrogea), *máma s^ꞛácrá*.

Mămică / mamică formează arie lingvistică în sud, mai ales în Muntenia și Dobrogea, cu câteva puncte în Oltenia, având desinența omonimă cu cea de la nominativ. Câteva forme (înregistrate și la al doilea răspuns) confirmă coocurența desinențelor *-ă/-o*: *mămică / mămico*; *mamică / mamico*. Foarte rar, intonația specifică vocativului este marcată prin prelungirea vocalei: *mămică* (punctul 800 în Muntenia). La al doilea răspuns, este înregistrată și o formă cu articol hotărât: *mamica*.

Apelativul *múma* este înregistrat în Banat, Transilvania și Oltenia. Forma cu desinență specifică pentru vocativ formează arie lingvistică doar în Banat (șase puncte la primul răspuns și trei la al doilea răspuns). Tot aici, sunt notate formele cu articol hotărât (trei puncte în total la răspunsurile suplimentare): *múma*.

Măjică apare, în puncte izolate, în toate zonele (cu excepția Maramureșului), dar formează arie în Oltenia. În afară de marcarea suprasedgmentală, apare și cea desinențială specifică vocativului, în Crișana (punctul 118) și în Banat (punctul 90, al doilea răspuns): *măjic^ꞛo / măjico*.

În lista de referințe, sunt înregistrați și termeni diminutivi și ipocoristici: *mámi*, *mamițo/-ă*, *mămiță*, *mică*, *măjicúță*, *mămicúță*, evidențiind preferința pentru formele de vocativ omonime cu nominativul.

Dintre termenii de la al doilea răspuns sunt interesați sub aspectul semantic și pragmatic, prin gradul de respect exprimat: *bábo* (două puncte în Banat), *dádo* (un punct în Banat), *fă mamăji* (un punct în Moldova).

4. Termenii care desemnează gradul de rudenie analizat nu cunosc o repartitie unitară la nivelul subdialectelor dacoromâne. În Banat, frecvenți sunt termenii *mamă* (cu opozițiile *-o/-ă/-a*) și *múma* (cu opozițiile *-o/-ă/-a*). În Crișana alternează *mamă* (cu opozițiile *-ă/-a*) cu *măjică* (prin opozițiile *-ă/-o*). În Maramureș este folosit termenul *soacră*, elementul suprasedgmental fiind dublat de interjecția de apelare *hăi*; un alt fenomen distinctiv îl constituie deplasarea accentului pe desinență (*hă[~]s^ꞛácră*). În Transilvania apar mai mulți termeni: *soacră* (cu opozițiile *-ă/-o* și cu interjecția *-ă[~]*), *mamă*, *mámă s^ꞛácră*, *múma* (și forma *múma s^ꞛácră*).

Specificitatea subdialectului moldovean o constituie marcarea vocativului prin interjecțiile *ăi/hăi* și frecvența termenilor *mamă* și *mámă s^ꞛácră*.

Cea mai mare varietate de termeni apare în Muntenia și Dobrogea: *mamă*, *mámă s^ácră*, *soacră* (cu adjectiv posesiv și cu interjecția *făi*); preferința pentru formele diminutivate generează alternanța desinențială *-ă/-o* și, rar, *-a* : *mămică* / *mămico*; *mamică*/ *mamico*/*mamica*.

Pentru Oltenia, specificul la nivel lexical îl constituie temenii *măjică* (marcat doar la nivel suprasedgmental), *mú ĉă* (înregistrat la răspunsurile suplimentare) și diminutivele: *mamiță*/ *mamițo*, *mămiță*, *mămicuță*.

5. Dominanta vocativului feminin analizat este omonimia cu nominativul, marcată suprasedgmental. Ocurența lui *-ă* sau *-o* definește însă fiecare lexem înregistrat; mai mult, apare și forma cu articol hotărât, astfel încât se creează opozițiile *-ă/-o/-a*. Interjecțiile care însoțesc substantivul devin marcă distinctivă a acestui caz și marchează deosebiri pragmatice la nivelul graiurilor. Câteva realizări atipice, precum desinența de vocativ la adjectivul posesiv și formele cu accent secundar, confirmă varietatea mijloacelor de redare a vocativului feminin la nivel dialectal.

BIBLIOGRAFIE

- ALLR. *Sinteză III* = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALLR. Sinteză), în manuscris.
 Coteanu 1990 = Ion Coteanu, *Gramatică. Stilistică. Compoziție*, București, Editura Științifică.
 DSL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
 GALR = *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2005, vol. I, *Cuvântul*, p. 72–77.
 Tratat 1984 = *Tratat de dialectologie românească* (coordonator: Valeriu Rusu), Craiova, Editura Scrisul Românesc.
 Vasiliu 1956 = Laura Vasiliu, *Observații asupra vocativului în limba română*, în *Studii de gramatică*, vol. I, p. 5–23.

DES ASPECTS CONCERNANT LE VOCATIF AU NIVEAU DIALECTAL. LE NOM FEMININ *BELLE-MERE*

Les éléments lexicaux analysés reflètent la variété des moyens linguistiques de marquer le vocatif au niveau dialectal. La plupart des formes du nom féminin ont des formes identiques au nominatif, la différence est marquée par l’accent du mot prosodique. Morphologiquement, on a identifié un système d’opposition: *-ă*, *-o*, *-a* et, aussi, les interjections à valeur pragmatique: *fă()*, *ăi/hăi*, *mă(i)*.

Institutul de Lingvistică
 „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
 al Academiei Române